

(Foto Edwin van der Schoot)

Transnationalisme en de multiculturele samenleving

Na een korte periode waarin emigratie de overhand had, zijn Nederland en de andere West-Europese landen immigratielanden geworden. Hoewel het academisch debat allesbehalve afgerond is, lijken wetenschappers het er over eens dat er, meer dan voorheen, factoren in het spel zijn die integratie van allochtonen en migranten bemoeilijken.

EDWIN VAN DER SCHOOT

De eerste 15 jaar na de tweede wereldoorlog is Nederland een emigratieland. Op enige uitzonderingen na, de jaren waarin omvangrijke repatriëring vanuit Indonesië plaatsvindt, zijn er elk jaar grote vertrekoverschotten te zien. Het topjaar wat betreft emigratie is 1952, wanneer maar liefst per saldo 50.000 mensen vertrekken naar Canada, Nieuw Zeeland, Australië, Zuid Afrika en de VS.

Na 1960 verandert dit patroon. Een tekort aan laaggeschoolde industriële werknemers genereert een stroom gastarbeiders, aanvankelijk uit Italië en Spanje en vervolgens hoofdzakelijk uit Turkije en Marokko. Het vertrekoverschot slaat om in een vestigingsoverschot.

Zoals de term aangeeft, is gastarbeid bedoeld als tijdelijk verschijnsel. Lang niet voor alle gastarbeiders is terugkeer echter een aantrekkelijke optie. Het feit dat de vraag naar industriële arbeid in de jaren zeventig minder wordt, maakt terugkeer nog onaantrekkelijker, omdat die vanaf dan definitief zal zijn.

Vanaf het moment dat gastarbeiders niet meer nodig zijn maakt arbeidsmigratie plaats voor kettingmigratie. Voormalige gastarbeiders laten in groten getale hun

Transnationale informatiestromen gaan niet alleen via de schotelantenne.

bruid (gezinsvorming) of vrouw en kinderen (gezinshereniging) overkomen. Een overheids campagne voor remigratie, al dan niet met behoud van uitkering, heeft niet kunnen verhinderen dat Nederland een immigratieland is gebleven, ook na het tijdperk van de gastarbeiders. Bovendien had Nederland, evenals België, te maken met immigratiegolven uit de koloniën. In 1975 ten slotte verkozen veel Surinamers het Nederlandse staatsburgerschap boven het Surinaamse toen hun land onafhankelijk werd van Nederland.

Recentelijk heeft het CBS in Nederland het begrip 'allochtoon' opnieuw gedefinieerd, waarbij geldt dat wanneer een van beide ouders niet in Nederland is geboren, een individu als allochtoon wordt geteld. Volgens deze definitie is nagenoeg het gehele koninkshuis allochtoon. Voorts is een tweedeling gemaakt in 'westerse' en 'niet-westerse allochtonen'. Als niet-westers worden eerste- en tweedegeneratieallochtonen uit Turkije, Afrika, Azië en Latijns Amerika beschouwd. Voor de overige landen, inclusief Indonesië, wordt de definitie 'Westers' gehanteerd.

In totaal telt Nederland volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek op 1 januari 2000 2,8 miljoen allochtonen, waarvan 50 procent westers en 50 procent niet-westers. De ruimtelijke spreiding van de niet-westerse allochtonen toont een geclusterd karakter: de grote steden Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht kennen respectievelijk 31, 30, 28 en 20 procent allochtone inwoners, terwijl de Nederlandse bevolking in totaal een percentage van ruim 9 procent niet-westerse allochtonen kent.

In België is de situatie weinig anders geweest. Dat België evenals Nederland nog steeds een immigratieland is, blijkt uit de bijdrage van Katleen Peleman. Zij onderzoekt in twee multiculturele buurten in Brussel de houding van de huidige (veelal allochtone) bewoners ten opzichte van de nieuwe vormen van migratie en het migratiebeleid.

Transnationalisme

De internationale migratie naar westerse welvaartstaten is tegenwoordig omvangrijk. Het gaat echter te ver om te veronderstellen dat deze migratie

veel omvangrijker is dan voorheen. Ook in vroeger tijden heeft er omvangrijke migratie plaatsgevonden. In de literatuur kan men veelvuldig de veronderstelling vinden dat er zich misschien niet eens zozeer een kwantitatieve als wel een kwalitatieve verandering heeft voorgedaan van de internationale migratie. De moderne migranten en de ontvangende samenlevingen lijken wezenlijk anders met elkaar te interacteren. Transnationalisme is nog een betrekkelijk jong en nog niet afdoende geconceptualiseerd concept, zo stelt Hans van Amersfoort in zijn bijdrage, en veel hypothetische gevallen worden niet als zodanig gepresenteerd. Maar wat wordt transnationalisme in ieder geval verondersteld te behelzen?

Veel transnationalisme-auteurs plaatsen de huidige internationale migratiestromen in de context van een globaliserende wereld. Banden met bekenden elders op de wereld worden tamelijk eenvoudig onderhouden met de moderne vervoersmiddelen en communicatiemiddelen. Door middel van instituties in het land van vestiging die ook gebruik maken van de moderne communicatiemiddelen, kunnen migranten politiek en cultureel georiënteerd blijven op het land van herkomst. Schotelantennes zijn symbool geworden voor een buurt met een hoog aandeel allochtonen. Video, telefoon en internet vergemakkelijken en intensiveren het contact tussen migrantengemeenschappen en hun land van herkomst. Een voorbeeld hiervan vormen de transnationale banden tussen de verschillende delen van de mondiale Hindoestaanse gemeenschap waarover het artikel van Ruben Gowricharn gaat.

Ook van belang voor het transnationalismeconcept is dat de betrekkingen tussen de migrantengemeenschap en het land van herkomst een duurzaam karakter moeten hebben, dat wil zeggen dat deze betrekkingen zich over meerdere generaties handhaven. Een geïnstitutionaliseerd karakter waarborgt de duurzaamheid van deze betrekkingen tussen de migrantengemeenschap en het land van herkomst, vandaar dat ook een zekere mate van institutionalisering van de banden tussen migrantengemeenschappen en het land van herkomst tot het transnationalismeconcept gerekend wordt.

Ten slotte wonen de moderne migranten geconcentreerd in bepaalde stads-

'De islam is een achterlijke cultuur'

Als Pim Fortuyn, lijsttrekker van Leefbaar Nederland, in de regering komt, verdwijnen de wachtlijsten en wordt een streng vreemdelingenbeleid ingevoerd. Weg met Schengen en er komt geen asielzoeker meer binnen. Zeker geen islamiet, want die 'zien ons als een

(Bron: De Volkskrant, 9 februari 2002)

De cultus van vermijding doorbroken.

wijken. Deze feiten geven de migrantengroep de gelegenheid om zich op de eigen groep te blijven richten en de eigen gewoonten te handhaven. De Amsterdamse hoogleraar cultuursociologie Nico Wilterdink spreekt in dit geval van een transnationale sociale ruimte (AGORA 2002-3). Deze transnationale sociale ruimte voedt een culturele diversiteit omdat ze weerstand biedt aan integratie en assimilatie. Hans van Amersfoort meldt dat veel auteurs een onderscheid maken tussen de klassieke migrantengemeenschappen die binnen het tijdsbestek van enkele generaties goeddeels integreerden dan wel assimileerden, en de moderne transnationale gemeenschappen bij wie om bovengenoemde redenen veel minder een integratietendens zichtbaar is.

Gevolgen

Culturele verschillen binnen een gebied kunnen problemen geven. Het meest zichtbaar is dat op buurtniveau, waar mensen in hun dagelijks leven met elkaar geconfronteerd worden. Stereotypen als 'klaplopers die van onze centen leven', 'messentrekkers' en wat dies meer zij, doen hun intrede. Etnische verscheidenheid kan leiden tot onderling wantrouwen en spanningen, al dan niet gebaseerd op vooroordelen. Dit gegeven wordt geïllustreerd door de bijdrage van Jantine Messing en Hilje ter Horst, in hun artikel over de verschillende betekenissen die door verschillende etnische groepen aan de materiële cultuur binnen de openbare ruimte worden gegeven. Ook in hun kritiek op de integrerende waarde van de openbare ruimte geven Marloes

Wevers en Peter van Yperen aan dat etnische verscheidenheid een bron voor conflicten kan zijn. Een voorbeeld van de mate waarin allochtone ondernemers een eigen netwerk opbouwen waarin nauwelijks contacten met de Nederlandse samenleving nodig zijn, biedt het verhaal van Ilja de Jong en Huibert Schijf over een Turkse pizzeria in Amsterdam.

Op het nationale niveau kan het functioneren van de democratie stokken, wanneer grote groepen allochtonen zich niet betrokken voelen bij de politiek van het land waarin ze wonen en geen gebruik maken van hun stemrecht of zich aansluiten bij structuren die louter voor een allochtone doelgroep bedoeld zijn, zoals de Arabisch-Europese Liga. Nog gevaarlijker is het wanneer de sociaal-economische status van allochtonen een groepskenmerk wordt, zodat er een etnische onderklasse kan ontstaan. De Belgisch-Marokkaanse politica Mimount Bousakla houdt een fel pleidooi voor haar visie op integratie: "Ik ben voorstander van verplichte Nederlandse-taalles."

Bij veel West-Europeanen leven gevoelens van ongemak, angst, woede of onbegrip voor de transnationale gemeenschappen binnen de landsgrenzen. Allochtonen zijn daardoor een sociaal en politiek vraagstuk geworden. Politici die de indruk wekken dat vraagstuk te kunnen oplossen, trekken soms grote aantallen enthousiaste aanhangers, aldus Wilterdink. In zijn bijdrage over het Vlaams Blok relativeert Filip de Maerschalck echter de invloed van het migrantenvraagstuk op de electorale successen van het Vlaams Blok.

De Groninger hoogleraar sociale filosofie Jos de Beus waarschuwde al in 1998 tegen de vermijdingsvisie van de Nederlandse politiek aangaande de problemen met allochtonen: "Er bestaat een vermijdingsvisie op migrantenpolitiek naast een confrontatievisie. De Nederlandse migrantenpolitiek wordt overheerst door de vermijdingsvisie. De vestiging van de multiculturele democratie in dit land, waaronder het uiteindelijke succes van inburgering binnen de zedelijke en rechtelijke beperkingen is gediend met een overgang naar vormen van confrontatie."

Ook in België was een 'betuttelende omzichtigheid' in de politiek en het dagelijks leven aanwezig, vaak nog steeds zelfs, aldus Mimount Bousakla. Nu in Nederland het kabinet Balkenende-II is aangetreden en België ook een heus 'paars' kabinet kent, zal moeten blijken of de confrontatie met het hete hangijzer dat het integratievraagstuk is, daadwerkelijk plaats gaat vinden, of dat de politieke aandacht voor de economie zo veel prioriteit zal krijgen, dat het integratievraagstuk wederom blijft liggen.

Redactie AGORA

Literatuurselectie

- Amersfoort, H. van (2001). *Transnationalisme, moderne diaspora's en sociale cohesie*. Amsterdam: Instituut voor migratie en etnische studies.
- Beus, J. de (1998). *De cultus van vermijding; visies op migrantenpolitiek in Nederland*. Utrecht: Forum.
- Bousakla, M. (2002). *Couscous met frieten*. Antwerpen: Houtekiet.
- Vaart, R. van der (2003). *The Netherlands, a cultural region?* In: Gorp, B. van, M. Hoff & J. Renes (red.), *Dutch windows; Cultural geographical essays on The Netherlands*, pp 21-37, Utrecht, Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen.
- Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (2003). *Bevolkingsatlas van Nederland; demografische ontwikkelingen van 1850 tot heden*. NIDI, Den Haag.
- Wilterdink, N. (2002). *Een tekort aan cultureel kapitaal: migratie en de multiculturele samenleving*. In: *Agora 2002-3*, pp.26-28.
- Wilterdink, N. (1998). *Mondialisering, migratie en multiculturaliteit*. In: C.H.M. Geuijen (red.), *Multiculturalisme*, pp. 55-66, Utrecht, Lemma.

Transnationalisme: modeterm of bruikbaar concept?

Veel begrippen in de sociale wetenschappen hebben een modieus karakter. Ze komen plotseling op en verdwijnen even snel weer. Zulke termen hebben geen specifieke inhoud. Ze zijn sponzig en juist daardoor geschikt voor algemene conversaties en het politieke debat. Wil een term ook wetenschappelijk bruikbaar zijn, dan moet duidelijk zijn wat de conceptuele inhoud ervan is en wat de empirische referenties zijn. Neem transnationalisme. Is dat alleen maar een modeterm of valt het zo te definiëren en operationaliseren dat het een echt concept wordt dat kan helpen de werkelijkheid te analyseren?

HANS VAN AMERSFOORT

De term transnationalisme is 'uitgevonden' door de Amerikaanse antropologen Basch, Glick Schiller en Szanton Blanc. Bij hun onderzoek onder immigranten uit het Caraïbisch gebied en Latijns Amerika in de Verenigde Staten ontdekten zij dat deze immigranten velerlei contacten onderhielden met hun landen van herkomst. Kennelijk waren zij zo onbekend met de klassieke migratieliteratuur dat zij dachten dat zij hiermee een nieuw fenomeen op het spoor waren gekomen. De grote publicatiedruk in het huidige academische milieu leidt blijkbaar tot een veronachtzaming van de bestaande literatuur. Met het werk van de Australiër Price, de bedenker van de term 'chain migration' en zelfs met de klassieke Amerikaanse migratieliteratuur waren zij kennelijk niet bekend. Hun ontdekking was in feite een herontdekking en hun definitie van transnationalisme is dan ook, zonder dat zij zich dat bewust waren, van toepassing op vrijwel alle eerste generatie immigranten: "We define transnationalism as the process by which immigrants forge and sustain